

DE VERSPREIDING DER AMFIBIA EN REPTILIA IN ZUID-LIMBURG

door

J. Th. ter HORST.

Inleiding.

Ofschoon Zuid-Limburg voor de faunist wel eens een eldorado genoemd wordt wegens het voorkomen van diverse merkwaardige diersoorten, beperkt de kennis over levenswijze en verspreiding der gewervelde dieren zich in hoofdzaak tot die der vogels en zoogdieren. Van de reptielen en amfibieën, het „herpes”, weten we practisch niets. In het bijzonder is omtrent de oecologie van de soorten, de locale verspreiding

en de populatie-dichtheden slechts heel weinig bekend.

In dit artikel willen wij pogen te recapitulieren wat tot nu toe hierover bekend is. Eerst wordt de locale verspreiding in het algemeen behandeld, daarna die van enkele soorten alsmede hun oecologie. Het besproken gebied komt in hoofdzaak overeen met het krijtdistrict en als noordgrens zouden wij dan ook de lijn Berg a.d. Maas, Sittard, Schinveld, Duitse grens willen aanhouden.

Ouderwetse drinkpoel, belangrijk voor de voortplanting van vele soorten amfibie

Foto ter Horst

Verkregen gegevens.

Wij hebben gebruik kunnen maken van een lijst die een samenvatting van gegevens is, aangetroffen in de literatuur, in het archief van de Herpeto-geografische Dienst van de vereniging „Lacerta”, het archief van het Rijksinstituut voor het Veldbiologisch onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud (R.I.V.O.N.) en van materiaal dat in diverse musea aanwezig is. Deze lijst is in opdracht van het R.I.V.O.N. tot één rapport gebundeld door de heer C. F. v a n d e B u n d maar dit rapport is nog niet in druk verschenen. (1)

Verspreiding.

Over de verspreiding der kruipende dieren in Zuid-Limburg in het algemeen treffen wij voor het eerst meer nauwkeurige gegevens aan in het 3e Verslag van de Herpeto-geografische Dienst van de herpetologische Vereniging „Lacerta”, getiteld: „De verspreiding van de reptielen en amfibieën in Nederland”. Dit verslag was gebaseerd op ruim 1000 documentaties, ingekomen tot en met 1 oktober 1950. (2)

Daaruit kunnen wij lezen, dat niettegenstaand

<i>Anguis fragilis</i> L.	Hazelworm	algemeen.
<i>Lacerta m. muralis</i> (Laurenti)	Muurhagedis	uiterst zeldzaam.
<i>Lacerta vivipara</i> (Jacquin)	Levendbarende hagedis	algemeen.
<i>Coronella a. austriaca</i> Laurenti	Gladde slang	plaatselijk voorkomend.
<i>Emys orbicularis</i> (L.)	Europese moerasschildpad	uiterst zeldzaam.
<i>Triturus a. alpestris</i> (Laurenti)	Alpenwatersalamander	zeer algemeen.
<i>Triturus c. cristatus</i> (Laurenti)	Kam- of grote watersalamander	plaatselijk voorkomend.
<i>Triturus h. helveticus</i> (Razoumowsky)	Draadstaart- of zwemvoetsalamander	minder algemeen.
<i>Triturus v. vulgaris</i> (L.)	Kleine watersalamander	zeer algemeen.
<i>Salamandra s. salamandra</i> (L.)	Gevlekte landsalamander	plaatselijk voorkomend; gebonden aan brongebieden.
<i>Bombina v. variegata</i> (L.)	Geelbuikige vuurpad	algemeen op het kruit.
<i>Alytes o. obstetricans</i> (Laurenti)	Vroedmeesterpad	algemeen op het kruit.
<i>Pelobates f. fuscus</i> (Laurenti)	Knoflookpad	zeer plaatselijk voorkomend; zeldzaam.
<i>Bufo b. bufo</i> (Linné)	Gewone pad	algemeen.
<i>Bufo calamita</i> Laurenti	Rugstreepad	plaatselijk voorkomend.
<i>Hyla a. arborea</i> (L.)	Boomkikvors	zeer plaatselijk voorkomend.
<i>Rana esculenta</i> L.	Groene kikvors	plaatselijk algemeen.
<i>Rana t. temporaria</i> L.	Bruine kikvors	zeer algemeen.

Dat de s l a n g e n in Zuid-Limburg vertegenwoordigd zijn, staat onherroepelijk vast, alleen weten we nog niet precies met welke soorten.

De heer de Groot berichtte op 18 mei 1960 op een bijeenkomst van het Natuurhistorisch Genootschap, dat op de Brunssumerheide heden ten dage nog regelmatig slangen worden doodgeslagen. (3)

de Zuid-Limburg op herpetologisch gebied aan een grondiger onderzoek is onderworpen dan welk ander gebied in ons land, omdat in dit gedeelte van ons land veel natuurstudiekampen, excursies e.d. worden gehouden, toch maar weinig concrete gegevens beschikbaar waren. Om enige voorbeelden te noemen. Slecht 5 opgaven van vindplaatsen van *Salamandra s. salamandra* in Zuid-Limburg, één van *Triturus helveticus*, slechts 7 opgaven van een flink dozijn biotopen van *Alytes obstetricans*, 6 van *Rana esculenta* en geen enkele melding van *Lacerta agilis*, *Lacerta muralis*, *Coronella austriaca*, *Natrix natrix*, *Vipera berus* en *Bufo calamita*!

Deze cijfers spreken boekdelen ten aanzien van de onbekendheid der vindplaatsen van het herpes.

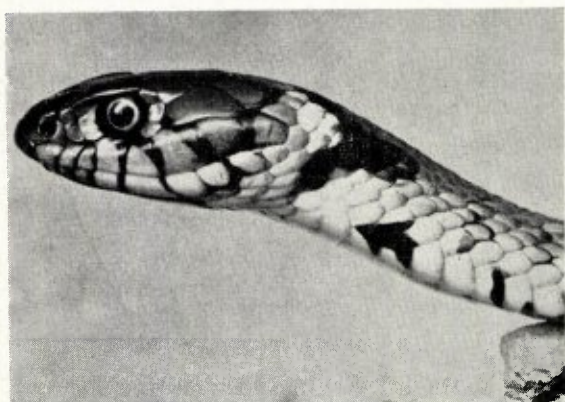
10 jaar later — in 1960 — zijn we langzamerhand, mede dank zij een groot aantal eigen waarnemingen, iets uitvoeriger georiënteerd zodat met enig voorbehoud een globaal overzicht van wat leeft aan reptielen en amfibieën in Zuid-Limburg wel kan worden opgesteld.

Momenteel mogen wij voor Zuid-Limburg onderstaande 18 soorten amfibie en reptilia opnemen:

Hier is vermoedelijk sprake van *Coronella austriaca* (Gladde slang).

Broeder Arnoud heeft het voorkomen van deze slangensoort op de Brunssumerheide echter al eerder met zekerheid kunnen vaststellen. (4)

Arbeiders van het Staatsbosbeheer, werkzaam in de Boswachterij Vaals, Vijlener- en Elzetter-

Ringslang

Foto J. B. ten Veen

bos, hebben ons verteld af en toe slangen te hebben gezien als zij bezig waren met hun werkzaamheden. In een mededelingenblaadje van het destijds bestaande „Thuisfront-Vijlen” lasen wij, dat in 1949 een gladde slang werd waargenomen toen zij zich lag te zonnen in een bos bij Vaalsbroek (gemeente Vaals). De zegsman was hier een pater van Wittem. Op 23 juli 1960 trof de voorwerker Jehae in vak 21F van het Vijlenerbos in de berm van de weg een ca 65 cm lange slang aan, die zich daar lag te zonnen. Hij kon helaas de soort niet vaststellen en het dier evenmin bemachtigen voor een nadere determinatie. De vrees voor slangen is hier de oorzaak, dat geen bewijsmateriaal kon worden verkregen voor een nadere determinatie. *Vipera berus* (adder) zou zelfs daar zijn gesignaleerd. L. Beenen, verbonden aan het Staatsbosbeheer, die de adder kent omdat hij ze goed heeft leren kennen in de bossen van Vlo-drop en Herkenbosch, meldde dat omstreeks 1943 nabij de „Zeven wegen” een adder werd waargenomen, die helaas door de bosarbeiders met een schop werd doodgeslagen. Nadien werden nog twee dieren gezien onder een boomstronk bij de „Endepoel” (overigens geen poel). Zelf vond Beenen in het Vijlenerbos eens een afgestroopte adderhuid.

Dat op de Brunssumerheide en het plateau van Vaals gladde slangen zouden voorkomen is overigens zeer aannemelijk. Gladde slang en adder schijnen gebonden te zijn aan kiezelrijke gronden, die slechts als voedingsbodem dienen voor een schrale heideflora. Zulke gronden treffen wij — zij het dan slechts in geringe om-

vang — aan in de omgeving van Vaals, bij Vrouwenheide, Amby en op de Brunssumerheide. Wat ons bevreemdt is, dat geen meldingen zijn ontvangen van het vinden of waarnemen van *Natrix natrix* (L.), de ringslang. In de lager gelegen terreinen en meer waterrijke gedeelten van Zuid-Limburg liggen vele terreinen, die als biotoop voor deze aan water gebonden slangensoort zouden kunnen dienen.

Vroegere meldingen uit Geulle en Sittard wijzen in die richting. Deze vondsten dateren echter uit omstreeks 1930 en 1918 terwijl in het Slavantenbos op de Sint Pietersberg ook een ringslang werd gevonden (enige jaren voor 1930). Misschien is de onbekendheid met deze soort hiervan de oorzaak. Aan de tekening van kop en hals (de „ring”) moet men het dier bij aantreffen beslist herkennen en met zekerheid kunnen determineren. Het is een rappe zwemmer.

De schildpadden blijken met één vertegenwoordiger, *Emys orbicularis*, Europese moerasschildpad, nog als inheems te mogen worden beschouwd. Betrouwbare berichten, die deze bewering moeten staven, hebben ons bereikt, waarover in de volgende regels van dit artikel meer.

Van de hagedissen ontbreken gegevens over *Lacerta agilis* (Zand- of heihagedis). Het is heel opmerkelijk, dat na het in 1913 te Raath-Bingelrade gevangen exemplaar (bewijsmateriaal aanwezig in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht) geen enkele melding over het aantreffen van deze hagedis meer binnenkwam!

Mededelingen, dat hij op de steenstort van de mijn „Hendrik” gesignaleerd zou zijn, dienen

Heikikvors

Foto ter Horst

Gewone padden in copula

Foto ter Horst

eerst op hun juistheid te worden getoetst, alvorens wij dit mogen aannemen. De leden van het Natuurhistorisch Genootschap zouden zich zeer verdienstelijk kunnen maken door eens speciaal te letten op het voorkomen van deze hagedissensoort omdat wij moeilijk kunnen aannemen, dat in geheel Zuid-Limburg geen enkel exemplaar zou leven.

Lacerta muralis, de muurhagedis is teruggedrongen tot een of twee dicht bij elkaar gelegen biotopen in de Bossche Fronten, de oude bastions gelegen aan de noord-westzijde van de gemeente Maastricht. Eén daarvan is gelegen in de speeltuin „Fort Willem”, waar in het vakantie seizoen duizenden kinderen per dag zich vermaken. Dat deze vindplaats groot gevaar loopt zal iedereen duidelijk zijn.

Op de lijst met 18 soorten ontbreekt ook *Rana arvalis arvalis* Nilsson (Heikikvors). In een museumcollectie is een exemplaar aanwezig, gevonden in 1901 te Sittard. Dat van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht is uit Raath-Bingelrade van 1915. De laatste vondst van de Brunssumerheide dateert van 1912. Het langzamerhand verdwijnen van de laatste restantjes heide zal aan het niet meer voorkomen van *Rana arvalis* niet vreemd zijn.

Locale verspreiding, oecologie

en enige andere wetenswaardigheden.

Anguis fragilis, hazelworm.

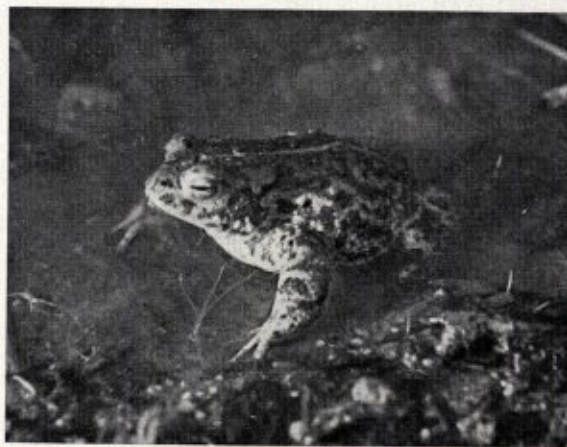
Algemeen voorkomend, met enkele centra in de loofhoutcomplexen tussen Vaals en Epen, de hellingbossen langs de Geul, de oostelijke en westelijke maasdalhellingen.

Leeft bij voorkeur in of bij loofbos op plaatsen waar de zonnewarmte lang wordt vastgehouden en waar het matig vochtig is. Ze worden dikwijls gevonden onder platte stenen, stukken papier of ijzer, onder op de grond liggende boomstronken, op wegbermen.

Literatuurgegevens ontbreken ons, maar persoonlijke recente waarnemingen werden gedaan te: *Gronsveld* (Savelsbos 1958, 1959, w.o. 4 waarnemingen onder boomstammen); *Maastricht* (bastions 1957); *Vaals* (Vijlenerbos, bosrand, 1959); *Beek* (landgoed Geverik, 1959); *Maastricht* (Cannerbos, 1959, 1960) terwijl wij vernamen, dat hij op de westelijke maasdalhelling vooral op de Sint Pietersberg zeer algemeen is. Deze pootloze hagedis werd zowel midden april als midden oktober (natuurlijk bij een mild herfstweer) aangetroffen.

Lacerta muralis, muurhagedis.

Uiterst zeldzaam. Zijn verspreidingsgebied is zoals reeds hiervoren vermeld teruggedrongen tot een of twee vindplaatsen in de gemeente

Rugstreeppad

Foto ter Horst

Maastricht, waar dit reptiel een laatste schuilplaats heeft gevonden op de oude fortificaties „De Werken”. Omtrent de huidige populatiedichtheid bestaat geen zekerheid. Het terugdringen van deze hagedissensoort tot een zeer klein areaal is het gevolg van de menselijke invloed, o.a. door het restaureren van de oude stadswallen, muren en bastions, waarvan de voegen en gaten — waartussen *Lacerta muralis* zijn schuilplaatsen had — gedicht werden.

In het tijdschrift „*Lacerta*” werd kortelings gewag gemaakt van het vangen van 10 exemplaren, door iemand uit Maastricht, overigens een zeer laakbare daad. (5). Volgens mondelinge mededeling van deze persoon zouden nog honderden muurhagedissen op de z.g. „Werken” leven, maar wij weten niet of deze bewering moet dienen als een excuus voor het vangen van een zo groot aantal dieren of op waarheid berust. Zeker is, dat deze hagedis nog voorkomt. Zowel Dr. P. J. van Nieuwenhoven als de schrijver hebben in 1958 en 1959 enkele dieren persoonlijk kunnen waarnemen, maar slechts enkele exemplaren. De heren Grégoire en Nijst bevestigden op een bijeenkomst van het Natuurhistorisch Genootschap dd. 2 april 1958 hun reeds eerder gedane mededelingen over het voorkomen van de muurhagedis op de Sint-Pietersberg. Helaas kan uit het verslag van deze bijeenkomst niet worden opgemaakt in welke jaren zij de dieren hebben waargenomen. (6)

P. J. H. van Breewijde in februari 1958 een artikel aan deze hagedis (7) maar over vondsten van recente data wordt hierin niet gerept. Wel worden 18 musea-exemplaren genoemd, die hij voor zijn artikel heeft bestudeerd. Beschikbare literatuurgegevens over vindplaatsen zijn: *Maastricht* (Kazematten aan de Brusselsse Poort 1897, Aldenhofpark, muur 1927, De Werken, Fort Willem 1949, 1950, Bassin 1949). Voorts bestaan nog literatuurgegevens over vondsten te *Slenaken* (S. 1919) en *Bemelen* (B. 1946) maar zo goed als zeker berusten deze op een foutieve determinering.

Lacerta vivipara, Levendbarende hagedis.

Algemeen voorkomend. Wij hebben dit diertje zowel aangetroffen midden oktober, traag weggroeiend in het bedauwde gras van een bosrand als in andere maanden op zeer warme en droge

mesobrometumhellingen onder gloeiend hete, platte stenen, in wegbermen en op berm van bospaden. Over het algemeen zagen wij *vivipara* bij mooi, zonnig weer maar niet op het heetst van de dag. De beschikbare literatuurgegevens en die uit collecties in musea en onze eigen waarnemingen geven het volgende overzicht:

vóór 1945: *Bemelen* (B. 1943); *Vaals* (Camerig, Vijlen 1942); *Wittem* (Epen 1942, Eperheide 1944); *Slenaken* (S. 1944).

ná 1945: *Gronsveld* (G. 1949, 1953, 1958); *Gulpen* (G. 1946); *Maastricht* (M. 1948); *Slenaken* (S. 1957, 1959); *Spaubeek* (S. 1948); *Vaals* (V. 1947, 1948, 1954), (Camerig, Vijlen 1942), (Vijlenerbos 1956, 1960); *Valkenburg-Houthem* (H. St. Gerlach 1948), (V. 1945), (Schin-op-Geul 1959), (Ravensbos 1960); *Voerendaal* (Kunrade 1957, 1960), (Wrakelberg 1959, 1960); *Wittem* (Epen 1946, 1948, 1950, 1952, 1953), (Nyswiller 1950), (W. 1949); *Wylre* (W. 1958), (Keutenberg 1946); *Berg en Terblijt* (helling Geuldal 1960).

Collecties: *Bemelen* (B. 1939, 1950, 1952); *Berg en Terblijt* (Geulhem 1931); *Gronsveld* (G. 1949, 1951); *Heer* (H. 1948, 1950); *Hoensbroek* (H. 1950); *Maastricht* (M. 1948, 1949); *Sittard* (S. 1942); *Valkenburg-Houthem* (V. 1920); *Wittem* (Epen 1943), (Nyswiller 1951); *Wylre* (Keutenberg 1942).

Coronella austriaca, gladde slang.

Momenteel plaatselijk voorkomend, in beperkte hoeveelheden. Vóór 1945 was deze slang nog te vinden op enkele heideterreinen bij Amby, bij Heerlen en op de Brunssumerheide, maar is na 1945 op de meeste dezer plaatsen verdwenen.

Zoals reeds bij het hoofdstuk „Verspreiding in het algemeen” werd opgemerkt, kan worden aangenomen dat heden ten dage nog twee centra aanwezig zijn en wel de Brunssumerheide en het boscomplex tussen Vaals en Epen. In de literatuur zijn de volgende gegevens over vindplaatsen aanwezig:

vóór 1945: *Amby* (A. 1926); *Brunssum* (Br. 1929); *Heerlen* (H. 19?); *Maastricht* (St. Pietersberg 1908); *Vaals* (Vijlen 1934).

ná 1945: *Beek* (B. 1953); *Maastricht* (M. 1947). In april 1958 deelden de heren Grégoire, Nijst en Wassenberg mede, dat de gladde slang nog steeds op de St. Pieters-

berg (*Maastricht*) leeft. *Wassenberg* had meerdere malen gladde slangen gekregen, die gevangen waren op de z.g. coulisse. Jammer dat geen exacte gegevens over de data der vangsten beschikbaar zijn. (6)

Vipera berus, Adder.

Dr. A. van Wijngaarden schreef in „De Levende Natuur” (8), dat uit Zuid-Limburg geen recente meldingen aanwezig waren. Volgens hem hangt dit samen, zoals reeds opgemerkt, met het vrijwel verdwenen zijn van de laatste restjes heidegrond. Vóór 1910 werd Houthem als vindplaats genoemd, tussen 1910 en 1945 Houthem en Maastricht en na 1945 beschikken we over geen enkel gegeven! Niettemin is er sprake van, dat de adder in de bossen van de boswachterij Vaals zou leven, maar enige zekerheid hieromtrent bestaat nog niet. Bewijsmateriaal zal moeten aantonen, dat deze bewering juist is.

Emys orbicularis, Europese moerasschildpad.

Moesten wij in 1959 in „De Levende Natuur” (9) nog schrijven, dat het twijfelachtig was of dit reptiel nog in Zuid-Limburg gevonden kon worden, momenteel beschikken wij over gegevens uit betrouwbare bronnen, die het vermoeden wettigen, dat deze schildpad toch als een inheemse soort beschouwd mag worden, althans in Zuid-Limburg. Recente waarnemingen spreken van een vindplaats te Brommelen, tussen Bunde en Geulle, waar in een poel met stilstaand water, gevoed door een beek die water uit het Bunderbos afvoert, enkele exemplaren zouden zijn gezien. De hoedanigheid van de plas en zijn begroeiing vormen een geschikte biotoop voor deze schildpad, die een zeer verborgen leven leidt, uiterst schuw is zodat hij slechts met zeer veel geluk en heel veel geduld zal kunnen worden waargenomen. Niettemin geeft J. J. de la Fonteyne uit Maastricht in „Lacerta” (10) te kennen, dat hij in juni 1958 aldaar 2 kleine en in mei 1959 één tamelijk groot exemplaar heeft gezien.

Helaas wordt deze poel gebruikt door de boeren om hun bespuitings-apparaten te reinigen, waardoor het water vergiftigd wordt. Uit Vaals meldde ons de heer G. J. H. Pelt, dat hij in 1959 één exemplaar had gezien bij iemand in

Wylre, die beweerde de schildpad te hebben gevonden in de beemden achter het kasteel te Wylre. Een wel zeer interessant voorval kunnen wij melden uit de omgeving van Melleschet, gemeente Vaals, een omgeving met veel drassige weiljes welke doorstroomd worden door vele, kleine beken die daar ter plaatse ontspringen, op de hogere delen begrensd door het Elzetterbos. 4 à 5 jaar geleden ontving de heer Werner Felder uit Vijlen één *orbicularis* ter grootte van 10 à 12 cm, die door enige jongens was gevangen in de z.g. „kinderborn” te Melleschet. Het dier werd in een bak geplaatst, die met een plank werd afgesloten. De andere dag bleek de gevangene ontsnapt! Nieuwsgierigheid van kinderen die naar de schildpad kwamen kijken maar vergaten de bak weer af te dekken, was vermoedelijk hieraan debet. *Emys* is een goede klimmer en puik zwemmer. Twee dagen na de ontsnapping kwam de landbouwer Jan Wirtz uit de buurtschap Vijlenerstraat met hetzelfde beest aansjouwen. Het was namelijk te herkennen aan een vergroeid schildplaatje. Wirtz had de schildpad ongeveer 1½ kilometer van het huis van Felder gevonden, zodat hij die afstand in 2 dagen bleek te hebben afgelegd. Wederom ging de schildpad in de bak en 's andere daags was hij weer verdwenen. Laat hij nu — het moge zeer onwaarschijnlijk aandoen maar de heer Felder staat voor de volle waarheid van het verhaal in — een week later door dezelfde boer worden teruggevonden.

Wirtz behield het dier nu zelf maar was niet gelukkiger, want na enige tijd wist het ook daar te ontkomen.

Begin augustus 1960 hebben wij bovendien

Europese Moerasschildpad

Foto ter Horst

van de landbouwer M o n e n uit Melleschet vernomen, dat 2 à 3 jaren geleden op zijn land, een stuk weide grenzend aan het Elzetterbos, door een zekere H a k k i n g een schildpad ter grootte van ongeveer 15 à 20 cm was gevonden. M o n e n kon een vrij nauwkeurige beschrijving van het dier geven.

Hier hebben wij dus op één plaats met twee zeer recente waarnemingen te doen en het is bijna niet aan te nemen, dat het hier uitgezette dieren zou betreffen.

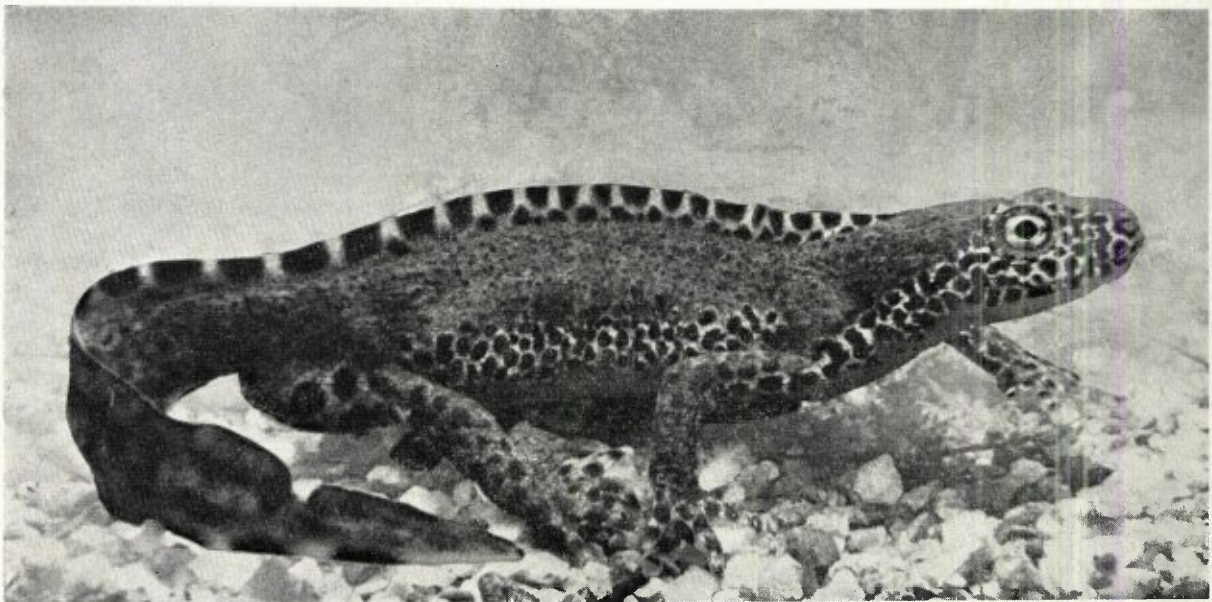
In 1946 en 1948 zouden in het stroomgebied van de Roode Beek, die zijn oorsprong vindt op de Brunssumerheide en vandaar langs de grens van het drostambt in de richting van de Maas stroomt, respectievelijk 4 à 5 en 3 exemplaren zijn waargenomen. (11)

Laten wij hieronder nog enige literatuurgegevens volgen:

Bingelrade (B. 1911); *Brunssum* (Roode beek 1946, 1948); *Eijgelshoven* (E. 1915, 1918); *Eijsden* (E. 1949), (Maarland) 1911); *Heerlen* (H. 1944); *Hoensbroek* (H. 1907); *Kerkrade* (?); *Munstergeleen* (MG 1899); *Schinveld* (S. 1902, 1903); *Sittard* (S. 1897, 1901, 1911, 1915, 1951); *Valkenburg-Houthem* (Houthem 1949); *Voerendaal* (V. 1903); *Tuddern* (Gangelt 1905), (Wehr 1901).

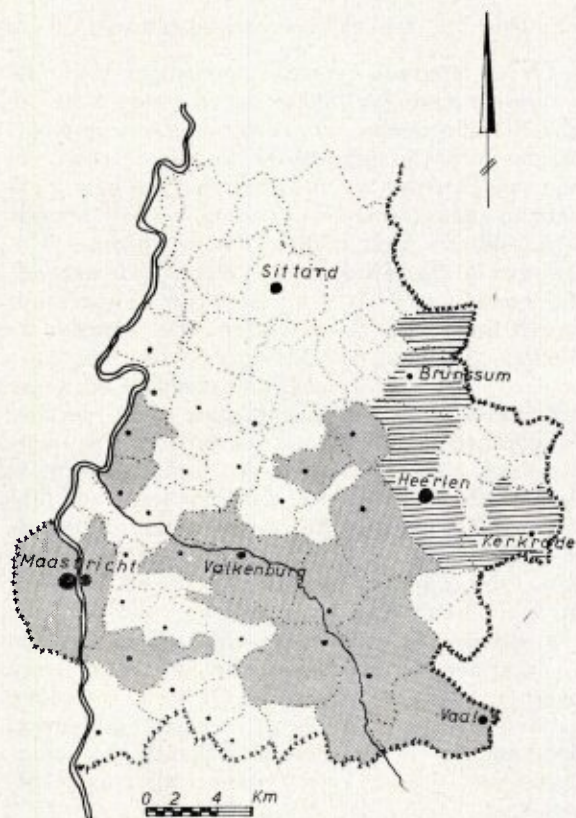
Triturus alpestris, Alpenwatersalamander.

Deze montane vertegenwoordiger van de watersalamanders blijkt heden ten dage in Zuid-Limburg naast *Triturus vulgaris* de meest algemene watersalamander te zijn. Vrijwel in alle poelen is hij te vinden terwijl we hem vaak hebben aangetroffen in met water gevulde karre-sporen. Vele malen vonden wij deze salamander in plassen of drinkbakken voor het vee, die koud water — liefst met een temperatuur van 8 tot 14° C. — bevatten, b.v. doordat de bakken of poelen gevoed worden door een bron of door een van boven instromende beek die het water weer op het laagste punt verlaat. Plantengroei in het water alsmede daarin overhangende landplanten en grassen schijnen bij de eiafzetting een grote rol te spelen want dikwijls treffen we aan de waterplanten en aan de in het water afhangende grassprietten eieren aan. Ons is opgevallen, dat op enkele plaatsen in Zuid-Limburg exemplaren voorkomen, die een afwijkende grondkleur van de rug bezitten en wel een licht grijze kleur, die soms sterk overhelt naar licht muisgrijs. Of we hier te doen hebben met een variëteit of met een verkleuring door andere oorzaken is niet bekend. Documentaties van vóór 1945 geven als vindplaatsen aan:

ALPENWATERSALAMANDER, MANNETJE IN BRONSTKLEED

Foto ter Horst

Gemeenten in Zuid-Limburg met bekende vindplaatsen van *Triturus a. alpestris* (Laurenti).

Gelinieerd: vóór 1945; egaal grijs: van 1945 en later.

Brunssum (B. 1913, 1917); *Heerlen* (H. 1917); *Kerkrade* (K. 1917); *Schinveld* (S. 1917, 1928); *Valkenburg* (V. 1917, 1928); *Wittem* (Mechelen 1937, 1939, 1941, 1943), (Epen 1917, 1937, 1939, 1941, 1943).

Ná 1945 beschikken we over de volgende vindplaatsgegevens:

Bunde (B. 1945); *Geulle* (G. 1945, 1947, 1958); *Gronsveld* (Eckelrade 1950, Gr. 1945); *Berg en Terblijt* (B. 1960); *Gulpen* (Crapoel 1959), (Wagelerbos-west 1960), (Kruisbos 1946); *Vaals* (Holset 1958, 1959, 1960), (Cottessen 1958, 1959, 1960), (Vijlenerbos 1959, 1960); *Valkenburg* (V. 1945); (Gerendal 1960), (Ravensbos 1960); *Voerendaal* (Putberg 1959, 1960); *Wittem* (Epen 1945, 1946, 1947, 1948, 1950, 1960), (Elzetterbos 1959), (Mechelen 1946, 1947, 1958); *Wylre* (Berghoven 1959).

Tenslotte troffen wij dieren aan uit de volgende collecties:

Brunssum (B. heide 1913); *Heerlen* (H. 1902, 1903); *Hoensbroek* (H. 1948, 1949, 1950); *Maastricht* (M. 1943), (Neercanne 1948); *Wittem* (Epen 1939, 1949, 1951), (Heimansgroeve 1949); *Wijnandsrade* (W. 1949, 1950).

Triturus cristatus, Grote water- of kamsalamander.

Deze watersalamander komt momenteel nog maar plaatselijk voor en onze voorlopige indruk is, dat deze soort in de laatste jaren enigszins in aantal is teruggelopen. In het laatste decennium stelden wij twee centra in Zuid-Limburg vast, één op en bij de oostelijke maasdalhelling, waar we deze soort in 1958, 1959 en in 1960 in *Gronsveld* aantroffen. Wij vonden hem in Rijkholt op 3 plaatsen en wel in het laaggelegen maasdal en in het hoger gelegen Savelbos. van Nieuwenhoven vertelde ons, dat deze soort ook nog wel hier en daar in de omgeving van Limmel te vinden is.

Het andere centrum ligt in de streek tussen Vaals en Epen.

Te Cottessen, gemeente Vaals werd het dier gezien in 1958, 1959 en 1960 en in dit laatste jaar ook in een plas in het Vijlenerbos, op beide vindplaatsen plassen met stilstaand water.

De slotgracht van kasteel Rivieren is ook bekend als vindplaats (nadere gegevens ontbreken echter) terwijl in 1960 deze soort ook werd gevonden in een plas gelegen aan de rand van het Wagelerbos, gemeente Gulpen.

Wij zijn echter overtuigd van het feit, dat *Triturus cristatus* op meerdere plaatsen in Zuid-Limburg nog inheems is maar helaas hebben wij van deze soort geen literatuurgegevens doorgekregen. Het zou prettig zijn van deze salamander wat meer vindplaatsgegevens te bezitten. Wel hebben wij kunnen constateren, dat deze grotere watersalamander bij voorkeur wat grotere en diepere poelen of drinkplaatsen voor het vee opzoekt, vooral als deze veel waterplanten bevatten.

Triturus helveticus, Zwemvoet- of draadstaart-salamander.

Als van een amfibie weinig bekend is, zowel over zijn biotoop als over zijn leefwijze, is het

Vinpoot- of Draadstaartsalamander

Foto ter Horst

wel deze montane watersalamandersoort. Vermoedelijk is dit mede te wijten aan het lastig kunnen determineren omdat vooral de wijfjes veel gelijkenis vertonen met die van *Triturus vulgaris*. Bij de mannetjes is een vergissing uitgesloten. Voor zover onze kennis reikt beschikken wij momenteel over slechts twee verspreidingscentra, de Brunssumerheide (met aangrenzend Duits gebied) en de omgeving van Vijlen en Cottessen in de gemeente Vaals. In dit laatste gebied komen zij zelfs in ruime mate voor maar op de Brunssumerheide, d.w.z. in de plassen van die streek, loopt het aantal zinderogen terug tengevolge van talrijke ontgroningen en de intensieve recreatie.

Van vóór 1945 zijn vindplaatsen bekend te:

Bingelrade (B. 1917); *Brunssum* (Br. 1913, 1928); *Heerlen* (Treebeek 1928).

Van ná 1945: *Brunssum* (B. heide 1958); *Vaals* (Cottessen 1948, 1958, 1959, 1960), (Vijlenerbos 1958, 1959, 1960); *Wittem* (Epen 1953) terwijl in museum-collecties dieren aanwezig zijn, afkomstig van: *Bingelrade* (?); *Brunssum* (Br. 1913, 1953); *Wittem* (Mechelen 1949).

Salamandra sal. salamandra. Gevlekte landsalamander (Vuursalamander).

Dit aan brongebieden gebonden amfibie, een landsalamander, blijkt in de brongebieden van Zuid-Limburg (die overigens door menselijke activiteiten steeds schaarser in aantal worden) nog in hoeveelheden voor te komen, dat men

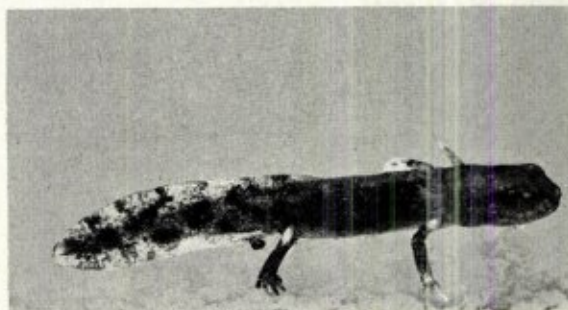
mag aannemen, dat de instandhouding van de soort voorlopig verzekerd is. Het buitengewoon verborgen (nachtelijk) leven, dat de adulte dieren leiden, dikwijls diep in de grond tussen steenspleten en wortelstronken, is vermoedelijk oorzaak dat slechts weinig meldingen over vondsten binnenkomen. Slechts toevallige vondsten konden dan ook opgetekend worden.

Zij kwamen b.v. te voorschijn bij graafwerkzaamheden in het bos, bij plotseling opkomend onweer met veel neerslag en in de winter werden ze in winterslaap aangetroffen in kelders en kolenhokken en in andere bewaarplaatsen, waar het donker en vochtig was. Wij hebben ons zelfs laten vertellen, dat in een tuin grenzend aan een bronnetjesbos enkele kinderen met een paar vuursalamanders in een zandbak aan het spelen waren.

Gaan we echter speciaal zoeken naar adulte exemplaren kan het dagen en soms wel weken duren eer we een exemplaar te pakken krijgen, zo ons dat gelukt!

In Zuid-Limburg kunnen wij twee verspreidingscentra onderscheiden, te weten de streek tussen Elsloo en Geulle/Bunde en de streek in en om de grensbeken in het boven Geuldal. In laatstgenoemd gebied hebben de amateurgeologen, de gebroeders Felder uit Vijlen, die uiteraard veel graafwerkzaamheden verrichten, veel adulte exemplaren gevonden.

Altijd vonden zij ze tussen stenen, soms dicht aan de oppervlakte maar ook wel eens tot meer dan anderhalve meter diep, dikwijls in groepjes van 2 tot 4 exemplaren. In het gebied van Elsloo, Geulle en Bunde, waar de bodemgesteldheid anders is, werden volwassen dieren vaak in gaten en hopen van wortelgestellen van bomen

Gevlekte landsalamander, larve

Foto ter Horst

gevonden. Ons viel het op dat de adulte exemplaren afkomstig uit dit terrein een opmerkelijk citroengele kleur hadden. Met eigen waarnemingen en literatuurgegevens komen wij aan het volgende overzicht:

Bunde (B. 1905, 1927, 1928, Overbunde 1915, B. 1958, 1959); *Geulle* (1915, 1924, 1927), (Moorveld 1958), (Hulsen 1958, 1959, 1960), (Broek 1959); *Eijsden* (E. 1912), (Breust 1928); *Noorbeek* (N. 1917); *Maastricht* (M. 1917?), (1915?); *Mheer* (?); *Kerkrade* (K. 1917), (Rolduc 1917?); *Wittem* (grens 1948), (Epen 1942, 1953, 1954); *Vaals* (Cottessen 1950, 1959); *Heerlen* (Welsen 1950). Het merendeel der vindplaatsen van oudere datum schijnt te moeten worden afgeschreven.

Bombina variegata, Geelbuikige vuurpad.

Overal waar we in Zuid-Limburg op de löss stilstaand water vinden kan dit kleine interessante padje worden waargenomen. Het schuwt zelfs met water gevulde karresporen niet terwijl het diertje ook kan worden gevonden op grote afstanden van water. Dit in tegenstelling met ervaringen van anderen, vermeld in de literatuur. Zelfs in de meest vervuilde poelen — men zou zeggen juist daarin — komt hij voor en wij vonden ze ook in lege, met water gevulde bietenkuilen. Voor het afzetten der eieren is de aanwezigheid van in het water overhangende grassprietten of andere vegetatie van belang

Geelbuikige vuurpad in copula

Foto ter Horst

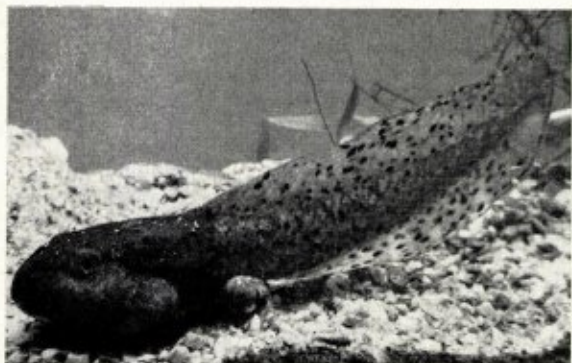
maar de aanwezigheid van een „strandje” of een schuin in het water aflopend talud is nog belangrijker. Bij mooi weer zien we dan ook tientallen van de *Bombina's* zich zonnen op dergelijke strandjes om bij het minste gevaar direct in het water te springen en als rappe zwemmers en duikers in de leembodem onder te duiken. De tekening en de kleur van de rug biedt hen een grote beschutting. Op sommige plaatsen komen ze nog met honderden tegelijk voor en wij hebben in het najaar (september) 1959 eens gezien, dat bij het schoonmaken van een drielal kuilen, die bestemd waren om voederbieten in te kuilen, honderden van deze padjes die niet meer uit deze kuilen konden komen wegens de loodrechte wanden, met water en bagger op het land werden geschept, waar ze een veilig heenkomen konden zoeken. Einde juli 1960 troffen wij op dezelfde plaats, enige tientallen meters van de kuilen, wederom honderden padjes aan in een plas, die dank zij de regenrijke maanden juni en juli goed met water was gevuld. Ze waren aanwezig in diverse stadia, van larven tot adulte dieren toe. Paartjes in copula werden ook gezien.

Vindplaatsen uit de literatuur van vóór 1945 zijn:

Bemelen (B. 1934, 1945); *Gulpen* (Crapoel, Landsrade 1900), (Gulpenerberg 1918), (Landsrade 1944), (Gulpen 1929); *Gronsveld* (Gr. 1929, 1934, 1945), (St. Geertruid 1928); *Herkenrade* (Banholt 1934, 1945); *Kerkrade* (K. 1900); *Margraten* (M. 1934, 1945); *Valkenburg* (Houthem 1929), (H. St. Gerlach 1928), (St. Gerlach 1929), (V. 1929, 1934, 1945); *Wittem* (Epen 1928, 1934, 1945, 1938, 1941, 1943), (Eperheide 1929, 1942), (Mechele 1942).

Ná 1945:

Bemelen (B. 1947; *Cadier en Keer* (CD 1953); *Gronsveld* (G. 1953), (Hondsberggrub 1953), (Schone Grub 1953, 1959), (Scheggeldergrub 1959), (Rijckholt 1958); *Gulpen* (Landsrade 1948), (Wabersberg 1958), (Wagelerbos 1960); *Herkenrade* (H. 1950), (Banholt 1950); *Simpelveld* (Trintelen 1953); *Sint Geertruid* (G. 1950); *Vaals* (Camerig 1948), (Vijlen 1950), (Vijlenerstraat 1960); *Valkenburg* (Gerendal 1946, 1950, 1956, 1958, 1959, 1960), (Ravensbos 1960); *Wittem* (de Bissen 1946), (Epen 1946, 1953, 1956), (Grensbeek 1948, 1949), (Heimansgroeve 1948), (Meche-

Vroedmeesterpad, larve

Foto ter Horst

len 1953), (Onderste bos 1956, 1959), Nyswiler 1950); Voerendaal (Putberg 1960); Wylre (Keutenberg, Berghof 1958, 1959, 1960), (Wylrebossen-Elzenstond 1958), (Wrakelberg 1958), (Elkenade 1960).

In collecties vinden we geelbuikpadden afkomstig van:

Eijsden (Eijsderbos 1950); Gronsveld (G. 1931), (Riessenberg en Trichterberg 1949), (Schone grubbe 1950); Gulpen (G. 1898, 1941); Slenaken (Grote bos, Heijenrath 1949); Valkenburg (Schin op Geul 1941); Voerendaal (Kolmond 1951); Wittem (Epen 1928), (Eperheide 1902, 1949), (Kruisbos, Mechelen 1951), (Mechelen 1949); Wylre (Keutenberg 1902, 1942).

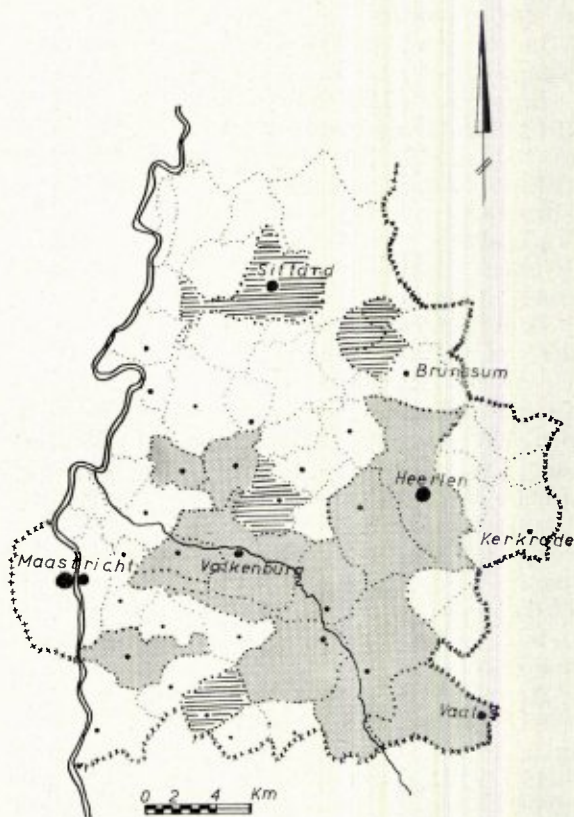
Alytes obstetricans, Vroedmeesterpad.

Dit is een pad, die we in volwassen staat vrijwel nooit te zien zullen krijgen. Het is een specifiek nachtdier en slechts bij bijzondere weersomstandigheden — een zwoele zomeravond met dreigend onweer — kan het wel eens gelukken een adult exemplaar te pakken te krijgen mits we daarbij op het geluid dat ze produceren afgaan. Willen wij een ♂ met eisnoeren om de achterpoten gewonden vinden, moeten wij al heel veel geluk hebben. Larven treffen wij echter praktisch in elke poel, plas en drinkbak voor het vee aan, dikwijls overwinterde exemplaren van uitzonderlijke grootte. De noordelijke grens van zijn areaal schijnt parallel te lopen met de noordgrens van het krijtdistrict. De hoeveelheden larven, die in poelen en drinkputten aanwezig zijn, variëren van enkele tien-

tot enkele honderdtallen. In de betonnen drinkbakken, die in de grond zijn ingegraven, vinden we ze „grazend” tussen de dotten groene alg, die het beton in de loop der jaren hebben bedekt. Langs de oever waar in het water overhangende plantendelen en grassprietten aanwezig zijn vinden wij altijd de meeste larven, soms honderden tegelijk.

De heer Werner Felder vertelde ons dat volwassen dieren in de buurt van Vijlen voorkomen in oude muren, onder holle bomen en dat het padje veel meer gehoord dan gezien wordt.

Bewoners van Epen, die in de buurt wonen van het bekende „kleinste natuurreservaat ter wereld”, de vroedmeesterpaddenpoel bij de bron naast het kerkhof, horen echter het padje de laatste tijd veel minder dan vroeger. In de om-

Gemeenten in Zuid-Limburg met bekende vindplaatsen van de VROEDMEESTERPAD

Gelineerd: vóór 1945; egaal grijs: van 1945 en later.

geving van Vijlen vinden we ze ook in holten en spleten tussen het Gulpens krijt en ook werden ze enige malen gevonden in waterpoeltjes langs boswegen tussen Vijlen en Vaals. De tot nu toe door ons gevonden meest noordelijke vindplaats van recente datum is de Kunderberg bij Kunrade onder de gemeente Voerendaal. *Alytes* treft men ook vaak aan op plaatsen die meer dan één kilometer van water gelegen zijn. Wanneer wij de beschikbare vindplaats-gegevens in de literatuur van vóór en ná 1945 vergelijken, komen we tot de merkwaardige ontdekking dat de opgaven van vóór 1945 voor het merendeel stammen uit het krijtgebied dat ten noorden van de Geul is gelegen en die van ná 1945 uit het krijtdistrict gelegen ten zuiden van dit riviertje. Een direct aanwijsbare oorzaak hebben wij nog niet kunnen ontdekken. Problemen die om een oplossing wachten zijn er dus voldoende.

In de literatuur worden de volgende vindplaatsen van vóór 1945 genoemd:

Bingelrade (B. 1915); *Heerlen* (Rolduc 1913); *Hulsberg* (Arensghout 1915); *Jabeek* (J. 1913, 1928); *Merkelbeek* (M. 1913); *Mheer* (M. 1917); *Schimmert* (S. 1943); *Sittard* (Broeksittard 1928), (Lakehof 1913, 1928); *Valkenburg* (St. Gerlach 1893), (V. 1928); *Wittem* (Eperheide 1924), (Epen 1930, 1943, 1944), (Mechelen 1941, 1943).

Ná 1945: *Bemelen* (B. 1945, 1947); *Heerlen* (H. 1951); *Berg en Terblijt* (B. 1948); *Gronsveld* (Rijckholt 1953, 1958), (Lange grub 1958); *Schimmert* (S. 1945, 1947, 1950); *Gulpen* (Wabersberg 1958); *Vaals* (Vijlen, elk jaar), (Cottessen 1958, 1959, 1960), (Kampgroeve Belletbeek 1959), (Holset 1958, 1959, 1960); *Ulestraten* (De Vlieg 1959); *Valkenburg* (Ravensbos 1960); *Voerendaal* (Kunderberg 1959, 1960), (Putberg 1960); *Wylre* (Elkenrade 1960).

In collecties zijn dieren aanwezig, afkomstig van:

Bemelen (B. 1948); *Valkenburg* (V. 1902, 1903); (Houthem 1893); *Voerendaal* (Ubachsberg 1920); *Wittem* (Epen, Heimansgroeve 1949, 1950), (Hoeve Bellet 1959), (Mechelen 1949).

Pelobates fuscus, Knoflookpad.

In de literatuur wordt vóór 1945 slechts

melding gemaakt van twee vondsten van deze pad in Zuid-Limburg en wel te *Merkelbeek* (M. 1913, 1928) terwijl in musea bewijsmateriaal aanwezig is van vondsten in *Wittem* (Epen 1946) en *Bingelrade* (B. 1953).

Uit een gesprek met broeder *Arnoud* uit Heerlen bleek, dat hij reeds in 1951 aan ons Natuurhistorisch Museum had medegedeeld adulte dieren te hebben gevonden in de omgeving van Welten en larven bij Simpeldveld.

In de zomer van 1958 vonden wij samen met Dr. P. J. van Nieuwenhoven larven van deze pad in Rijckholt, gemeente Gronsveld terwijl wij in april van het daarop volgende jaar op dezelfde plaats enkele snoeren eieren van deze pad aantroffen. Het zijn dikke snoeren met 4 à 5 rijen eieren naast elkaar. Wij vonden ze liggend in het water, gewonden om een dode tak. De aan deze eisnoeren toegedachte sterke vislucht bleek inderdaad aanwezig te zijn.

Waar we hier te doen hebben met een pad met sterke graafneigingen (met zijn graafpoten graaft hij zich bliksemsnel achterwaarts in de bodem) ligt het voor de hand, dat zijn biotoop moet liggen op terreinen waar de grond wat meer los en rul is. Het ware aanbevelenswaardig nog eens goed uit te kijken naar biotopen van deze pad, maar omdat het een specifiek nachtdier is, zullen wij hem wel niet gauw op onze speurtochten ontdekken.

Knoflookpad na de metamorfose

Foto ter Horst

Hyla arborea, Boomkikvors.

Beschouwen we de ligging der huidige vindplaatsen in Nederlands en Belgisch Limburg dan valt het ons op, dat deze vrijwel alle in het dal van de Maas en zijn naaste omgeving zijn gelegen. Wel is het merkwaardig, dat oudere waarnemingen in Zuid-Limburg behalve vindplaatsen in het maasdal ook vindplaatsen in het meer oostelijke deel van Zuid-Limburg, b.v. de oude mijnstreek, vermelden terwijl na 1945 geen opgaven meer zijn ingekomen uit deze streken.

Persoonlijk troffen wij dit boomkikvorsje aan in *Gronsveld* (Rijckholt) waar we het des avonds in het geboomte hoorde (een hard krekend geluid) en waar we in 1959 en 1960 klompjes eieren in het water zagen liggen.

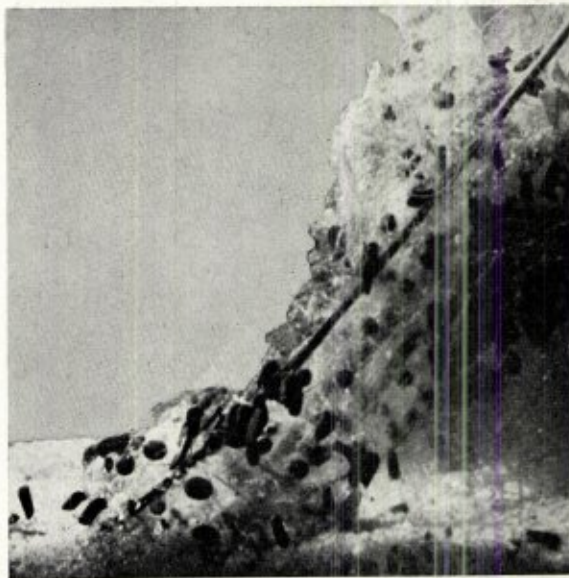
De buitengewoon goede schutkleur maakt het uitermate moeilijk de boomkikvors op te merken en zonder twijfel zal dit een belangrijke rol spelen bij het ontbreken van recente vindplaatsgegevens. Het diertje zal vermoedelijk nog op vele plaatsen aanwezig zijn maar men ziet het eenvoudig niet. Rijckholt schijnt overigens een aloude en bekende vindplaats te zijn want in de literatuur duikt deze plaats steeds op en wel in 1910, 1920, 1928, 1943 en 1947. Overige gegevens van v ó ó r 1945:

Gronsveld (Schone grub 1943); *Heer* (Scharn 1918), (H. 1918); *Hoensbroek* (H. 1918); *Maastricht* (Limmelerbroek 1918); *Merkelbeek* (M. 1918); *Schinnen* (S. 1918).

Boomkikvors

Foto ter Horst

Eieren van de Knoflookpad

Foto ter Horst

In collecties zijn exemplaren aanwezig uit: *Heerlen* (H. 1902, 1903); *Hoensbroek* (H. 1950).

SAMENVATTING.

Als we de vindplaatsen van vóór en ná 1945 bestuderen zien wij grote verschillen en bij alle soorten een teruglopen van het aantal vindplaatsen. Daar waar zij zich nog hebben kunnen handhaven komen de amfibieën in betrekkelijk grote aantallen voor en de populaties blijven tamelijk stabiel. Dit geldt speciaal voor de geelbuik- en vroedmeesterpad en de alpenwatersalamander. Wat ons vooral opvalt is het soms geheel verdwenen zijn van diersoorten in bepaalde streken met als typisch voorbeeld het plateau van Jabeek, Bingelrade, Merkelbeek, Schinveld en de oude mijnstreek met als centra *Heerlen*, *Hoensbroek*, *Brunssum*, *Kerkrade* en *Simpelveld*. Beide gebieden waren afgaande op de literatuurgegevens herpetologisch rijke streken maar blijken thans arm aan kruipend gedier te zijn.

Dit moet voor ons allen, zowel beroeps- als amateurbiologen een teken aan de wand zijn en tegelijkertijd een stimulans om een intensievere

Eieren van de Boomkikvors

Foto ter Horst.

studie te gaan maken van de herpetologie opdat we meer te weten komen over de eisen die de amfibie en reptilia aan hun milieu stellen.

Tot slot vragen wij allen, die vorenstaande hebben willen lezen ons vindplaatsen van recente datum, die niet vermeld zijn, te willen opgeven en deze te sturen aan het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg te Maastricht, voor welker medewerking wij zeer erkentelijk zijn.

In de literatuurgegevens zijn de gemeenten *cursief* terwijl de daaronder ressorterende dorpen en buurtschappen tussen haakjes zijn geplaatst met het jaartal van de vondst.

Aangehaalde Literatuur:

- (1) C. F. van de Bund, 1960, Rapport Rijksinstituut voor het Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud.
- (2) „Lacerta”, 4, 1951, p. 25 t/m 43.
- (3) „Natuurhistorisch Maandblad”, 49, 5-6, 1960, p. 57.
- (4) „De Levende Natuur”, 62, 1959, p. 139.
- (5) „Lacerta”, 17, 11-12, 1959, p. 76.
- (6) „Natuurhistorisch Maandblad”, 47, 3-4, 1958, p. 52.
- (7) „Natuurhistorisch Maandblad”, 47, 1-2, 1958.
- (8) „De Levende Natuur”, 62, 1959, p. 254 t/m 260.
- (9) „De Levende Natuur”, 62, 1959, p. 138 t/m 144.
- (10) „Lacerta”, 18, nr. 1, 1959.
- (11) „Natuurhistorisch Maandblad”, 40, 1951, p. 36.

